

ועד הלשון ומלחמת הלשונות

מלחמת הלשונות, שהתחוללה בארץ בשנים תרע"ג-תרע"ד, חשפה במבט לאחור את חולשותיו של ועד הלשון, אך גם הבליטה את ייחודו. לכאורה היה הוועד צריך מתוקף מהותו וייעודו ליטול חלק פעיל במאבק על מעמדה של הלשון העברית כלשון לימודים בטכניון ובבית הספר הראלי שלצדו, מאבק שהיה אמור למעשה להכריע בדבר השלטת הלשון העברית במוסדות החינוך של "עזרה" בארץ.¹ בשאלה מהותית זו בה דווקא נדס קולו של ועד הלשון, ואגודת המורים היא שהתייצבה בגלוי בראש המערכה והנהיגה את המאבק עד שהסתיים בניצחון הלשון העברית.²

בהקדמה לחוברת "זכרונות ועד הלשון" שיצאה בתרע"ד תלתה המערכת את העיכוב הממושך במועד פרסומה במלחמת הלשונות ש"חברי הוועד השתתפו בה ונטרדו בה".³ מה היו גילוייה של "הטרדה" זו? הדיווח ב"זכרונות" ציין שכאשר ביקרו בירושלים ד"ר שמריהו לוי וד"ר אלפונס פינקלשטיין, המנהל המיועד של הטכניון, התכנס הוועד לישיבה מיוחדת, בביייר תרע"ג, בעניין לשון הלימודים הטכניים בטכניון. מזיא נשא הרצאה בדבר האפשרות להורות בשפה העברית את כל

1. ברשת החינוך של "עזרה" למדו בשנת 1912 כ-2214 תלמידים וברשת כ"ח כ-1757, וסמוך למלחמת העולם הראשונה למדו במוסדות "עזרה" כ-44.5% מכלל תלמידי בתי הספר המודרניים בארץ (אלבויס-דרור, החינוך, א, עמ' 240-242, 312). ראוי לציין כי דווקא במוסדות החינוך של "עזרה" ניתנה תשומת לב רבה לדיבור העברי לעומת בתי הספר שברשתות החינוך הזרות האחרות. בוועידה העברית בווינה בתרע"ג ביקר ב"צ מוסינזון, בא כוח אגודת המורים, בחריפות את עבודת "עזרה" בארץ ישראל (דוח וינה, עמ' 97); ילין, למרות עמדתו הנחרצת נגד "עזרה" ב"מלחמת הלשונות", השיב לדבריו אלו והדגיש את תרומתה החיובית של ה"עזרה" לקידום העברית ואת חלקם החשוב של גני הילדים שלה בהפצת הדיבור העברי, מפני שהילדים אילצו את אמותיהם לדבר עמם עברית (שם, עמ' 136).

2. רינות, החינוך, עמ' 692-715.

3. זכרונות, ד, עמ' 1.

שמריהו לורין

המקצועות המדעיים.⁴ לורין באגרת לאחד-העם פרס את היריעה על אודות ההתרחשויות שאירעו במהלך ישיבה זו: "אחרי הרגעים הראשונים שכחו, כי נאספו פה אך לשם 'שיחת רעים' והתחילו לתבוע את עלבון העברית בדברים ברורים. הרוב דרש כי כל הלימודים, בלי שום יוצא מן הכלל ילמדו בעברית". פינקלשטיין נדהם לשמוע דברים אלו ואחר כך אמר ללורין כי ילין ומזיא עשו עליו רושם של "שובניסטים". לורין העיד כי ניסה לפשר משום שהדברים שנאמרו משני הצדדים היו חריפים, אבל בד בבד סבר כי חשוב שפינקלשטיין נוכח לדעת כי

ארץ ישראל איננה ארץ עזובה, אלא יש פה דעת קהל שצריך להתחשב בה.⁵ התברר ששיבת ועד הלשון בהשתתפות רוב המורים בירושלים לא התנהלה באווירה שקטה ועל מי מנוחות וכי נאמרו בה דברים חריפים ונחרצים בזכות בכורת העברית ובגנות הלשון הגרמנית. בשהייתם של ילין ומזיא, חברי

4. זכרונות, ג, עמ' 51. מזיא עסק בנושא זה בזיקה למאמרו של פינס בדבר העמדת מילים בעברית למונחים מתחומי המדע (מ"י פינס, "תחית הלשון - דבר לעוסקים בתחית שפתנו", האור, גילי יח, י' בשבט תרנ"ג; א"מ מזיא, "תחית הלשון - חכמים זהירו בדבריהם", שם, גילי כט-לב, ה' באייר - כ"ו באייר תרנ"ג).

5. לורין אל אחד-העם, 1 ביוני 1913, לורין, אגרות, עמ' 223-224; במכתב לילין מ-30 ביוני 1913 קבל לורין לפניו כי שמע שמקצת המשתתפים בישיבה הוציאו עליו דיבה באמרם שמטרתו הייתה רק "לקבל הכשר בירושלים על הגרמנית". הוא התפלל על ש"אנשים בעלי נימוס ובעלי השכלה" לא הבינו את המצב, לא מה אפשר להשיג עתה, ולא מה שיהיה אפשר להשיג במרוצת הזמן (שם, עמ' 237). שני מכתבים ששיגר לילין ללורין עסקו בעניין זה. הראשון הוא מכ"ה באייר תרע"ג, ובשוליו כתב ילין (אגרות א, עמ' 369) שהוא מצר על שדברי לורין בישיבה נתנו פתחון פה לאלה שביקשו לציין שכדי להיערך לפתיחת הטכניון, צריך לדעת הרבה יותר את השפה הגרמנית על בורייה. ובמכתבו אליו מבי' בתמוז תרע"ג, שבו התייחס להאשמות לורין כלפי כמה ממשותפי הישיבה שהעלילו עליו, השיב לו ילין כי איש לא חשב שברצונו להכשיר את הגרמנית: "אך כולנו היינו חפצים לראות בתכניקום את המוסד הלאומי, השואף להחיות את שפתנו גם בהוראת מקצועות המדע וההשפעה הרוחנית [...] אם אתה הנך העומד על המשמר אין ספק כי תצא העברית וידה על העליונה. כמובן - במידה האפשרית" (שם, עמ' 372-373). אמנם ילין ניסה ליישר את ההדורים, אך ברור שדבריו של לורין ושיקוליו לא התקבלו בהבנה על לבם של מקצת משותפי הישיבה, שראו בהם תמיכה בגרמנית, ותגובתם הייתה אפוא קשה וחריפה כלפיו.

הוועד, באירופה, בשלהי תרע"ג, ביקרו בברלין ושווחחו עם ראשי "עזרה" על אודות מעמדה של העברית כשפת ההוראה בטכניון.⁶

ועד הלשון ביטא אפוא את עמדתו החד-משמעית בסוגיית לשון הלימודים בטכניון הן בישיבה רבת-המשתתפים שכינס במיוחד לנושא זה הן בשיחות שקיימו נציגיו עם ראשי "עזרה" בברלין. הוועד מיצה בכך עד תום את האפשרויות שעמדו לפניו במסגרת המגבלות שהיה עליו להתגדר בהן.

חברי ועד הלשון, שרבים מהם נמנו עם סגל המורים של "עזרה", למעט בן-יהודה, איתן, לונץ, שהיה מוגבל בגלל עיוורונו, ומזיא הרופא, שלימד אנטומיה בעברית בסמינר של "עזרה", לא יכלו להשתתף בפעולות המחאה ולקפח את פרנסתם, שהרי עבודתם בוועד הייתה בהתנדבות. הם החליטו אפוא שבן-יהודה ישתתף בפעולות האלה בשם הוועד, וישראל איתן – בשם המורים. שניהם נבחרו משום שלא היו מורים בחברת "עזרה", כאמור.⁷

באספת העם שהייתה בבית העם בירושלים ב-10 בנובמבר 1913 נאמו שנים-עשר איש, והבולטים שבהם בן-יהודה, נציג ועד הלשון, וישראל איתן, נציג הסניף הירושלמי של אגודת המורים. איתן נשא נאום תקיף מאוד וקרא למלחמה כוללת נגד כל בתי הספר של "עזרה", ובן-יהודה בירך את החברים הציוניים בקורטוריון של הטכניון שהתפטרו במחאה על החלטת הקורטוריון מיום 27 באוקטובר 1913, ואף שיבח את השינוי הגדול לטובה שחוללו אנשי העלייה השנייה במעמדה של הלשון העברית, בייחוד אצל בני הדור הצעיר בארץ, מעמד שבזכותם התבצר והתחזק.⁸

זאת ועוד, בן-יהודה פרסם בביטאון הציוני "די ועלט" מכתב גלוי אל ד"ר פאול נתן, ראש חברת "עזרה", מכתב שסופר העיתון הגדיר אותו "היסטורי לדורות": "הכל רואים בהחלטה זו (של הקורטוריון) עלבון לעצמם וגזל קדשנו היחיד אשר אמרנו שהוא כבר ברשותן. הקהל מוכן למעשים קיצוניים ושום כח אנושי לא יעצור בעדו הטכניון לא יפתח בלי שפיכת דם ישראל [...]. יש כאן תנועה רצינית ועמוקה ביותר, שלא תרתע לאחוריה מפני שום כח שבעולם".⁹

6. ר' בנימין, "דף הסטוריה (למלחמת השפה בא"י)", החנוך (תרע"ד), עמ' 99–100.

7. ילין להופיין, כ"ט בטבת תרע"ד, ילין, אגרות ב, עמ' 19.

8. ב-10 בנובמבר 1913, ביום התכנסותה של אספת המחאה רבת-המשתתפים הראשונה נגד החלטת קורטוריון "עזרה", כתב סילמן מאמר ב"החרות" וכתרתו "התפטרו!". הוא דרש ממורי "עזרה" בירושלים, ילין, ליפשיץ, זוטא ואחרים, להתפטר (שילה, מלחמת, עמ' 96, 98–99).

9. "די ועלט", גיל' נ, 12 בדצמבר 1913; יי קלוזנר, "בעל מלאכה אחת", השלח כט (תרע"ג-תרע"ד), עמ' 594–595.

גלוי דעת

הקורטרוזים של הטכניקום בברלין החליט, שכל המדעים הכלליים כביה"ס הריאלי ובטכניקום פוזיפה לא ילמדו בעברית כי אם בלשון זרה. החלטה זו היא התנקשות כנפש האומה העברית ואנו חושבים אותה לאסון לאומי.

אין אנחנו מתנגדים ללמוד לשון זרה איזו שהיא על בורה בכתה"ס העברים כ"א, אבל אין הלשון הזרה רשאית לתפוס מקום שפת ההוראה, כשם שאין לה זכות זו בכתה"ס של כל עם ועם.

דור שלם עבד בעד תחית שפתנו בתור שפת ביה"ס ושפת החיים, ואנחנו לא נתן להעבירנו על לשוננו, כשם שלא נתן שיעבירונו על דתנו.

הלשון היא נשמת העם, תחית שפתנו היא יסוד הבריה בתחית עמנו.

כדי שאחרים יכירו בזכות לשוננו נחזיק שעם ישראל יגן על שפת ישראל ויביא אותה לדי שלטון גמור בכל בתהם בארץ ישראל.

הלשון העברית שהיא הקשר הטבעי בין כל בני עמנו מחויבת לחיות שפת הלמודים בכל בתהם שלנו בין של החרדים ובין של אינם חרדים.

השפת העברית קרושה לנו ואנו נלחם בעדה כאשר נלחמו אבותינו בכל זמן בעד קדשי האומה.

מדנו תמורים—ד. י. ג'וריא

ועד הלשון—א. בן יהודה

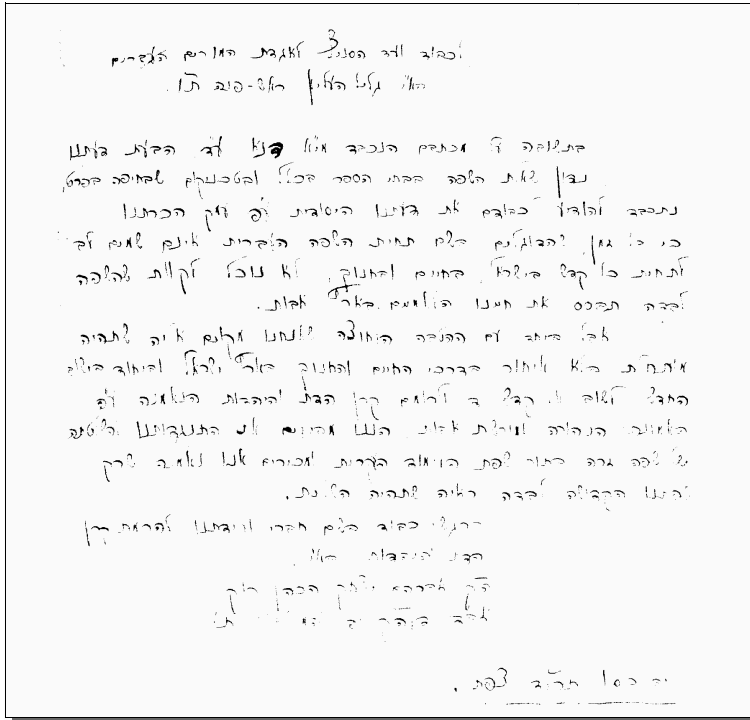
הועד לחוק התנוך העברי בארץ ישראל:

סניף ירושלים—ד. יצחק לוי, ד. יעקב סגל

סניף יפן—מ. דיונהוף, ד. ת. פוגרשוב

סניף חיפה—ש. פוזנר, ד. א. אוירבך

קלוזנר ציטט קטע ממכתבו של בן־יהודה וקבע כי דברים נחרצים כדבריו לא העז איש זולת בן־יהודה להטיח בפני ראש חברת "עזרה", כל שכן שהיה בהם כדי לסכן את הסיוע שהעמידה חברת "עזרה" לרשות מילונו של בן־יהודה, מפעל שהיה חשוב לו מאוד.¹⁰ כעבור שנה, בתרע"ה, כתב בן־יהודה

מכתב הרב קוק בדבר התנגדותו "להשלטה של שפה זרה בתור שפת הלימוד העקרת" (כסלו תרע"ד).

10. במאמרו על בן־יהודה הזכיר ר' בנימין גם את הביקורת שהטיחו בו בדבר עמדתו בעת מלחמת הלשוניות, שלא הייתה "ללא רבב" לגמרי, לדעת המבקרים, ונתנה מקום ללזות שפתיים שמא הסיוע שקיבל מחברת "עזרה" להוצאת מילונו השפיע על גישתו כלפיה בנושא זה (ר' בנימין [יהושע רדלר-פלדמן], "אליעזר בן־יהודה", התקופה יז [תרצ"ד], עמ' 492). ואכן חמדה בן־יהודה דיווחה על שיחה שקיימה עם פאול נתן, יושב ראש "עזרה", שבה איים בהפסקת הסיוע לבעלה, אלא שתשובתה לא הותירה כל ספק בדבר עמדתו הנחרצת של בן־יהודה בסוגיה זו על אף האיום (בן־יהודה, חייו, עמ' 254-255).

בעיתונו "האור" על אודות מלחמת הלשונות שהביאה לידי ייסוד רשת חינוך עברית, ש"היתה מאורע גדול בדברי הימים של התחיה העברית".¹¹ מאז התפתח המאבק, בעקבות החלטת הקורטוריון, לא קיים ועד הלשון כגוף ישיבה מיוחדת בנושא זה וגם לא החליט החלטה כלשהי. הוועד היה חסר השפעה וכוח בנושא העימות, הוא לא ייצג אף אחד, ושום ארגון לא תמך בו. כאמור, זו הייתה מסגרת התנדבותית של קומץ אישים ירושלמיים שכוחם וסמכותם נבעו אך ורק מאישיותם ומבקיאותם ומן ההכרה האישית במעמדם ובהישגיהם בתחומים הרוחניים, כל שכן שמקצתם הועסקו לפרנסתם בהוראה על ידי חברת "עזרה", ולא כולם היו שלמים לחלוטין עם דרכי המאבק שניהלו שני הצדדים.¹² לעומת זאת, חברי הוועד הבודדים שלא היו תלויים במטה לחםם ב"עזרה", נרתמו ונטלו חלק פעיל בפעולות המחאה. יתרה מזו, במלחמת הלשונות לא עמדה על הפרק הכרעה מההיבט הלשוני, שחיבה מומחיות ובקיאות של מלומדים, אלא סוגיה בעלת משמעות לאומית. בעניין זה היה צריך להיחלץ למאבק ולצאת למערכה, והמורים בהיותם גוף מאורגן ומלוכד, חזק ומשפיע היו ערוכים לכך. המורים הם שיכלו לשאת באחריות וליזום מחאות, שביתות וחרם ולהוציא תלמידים לרחובות הן מצד מספרם ומעמדם בבתי הספר הן מצד משאביהם הכספיים.

11. "שנה, ואף על פי כן!", האור, גילי נא, י"ג בכסלו תרע"ה.

12. ליפשיץ לאחד-העם, כ"ט בשבט תרע"ד: "בין החברים המתפטרים מבתי הספר של "עזרה" הייתי גם אני, כי לא יכולתי לעמוד מנגד לדרישה שדרשו למוד עברי; וזה, אף על פי שהתנגדתי לכמה צדדים של המלחמה, ביחוד מפאת צורתה [...] לי היו הכרות מוסריות אחרות מאשר לרוב הקהל משני הצדדים" (בסל"א מכ"י, 1348/971⁴). ברור (זכרונות, עמ' 492) כותב באותו עניין: "מכתבים שקבלתי מחברי הרא"מ ליפשיץ ומד"ר סונה הוכיחו לי שאמנם צדקתי בעוזבי את שדה הקרב הירושלמי". ראוי לציין כי גם אחד-העם הסתייג מאוד מנקיטת צעד חמור כמו "הבויקוט" (חרם) נגד תלמידי "עזרה" (ליפשיץ לאחד-העם, י"ג בסיוון תרע"ד, בסל"א מכ"י, 1348/971⁴). מאיר דיזנגוף, חבר הוועדה לחיזוק החינוך העברי בארץ ישראל, חלק אף הוא, במכתבו ללוריא, ראש מרכז המורים, מ-10 בדצמבר 1913, על השיטות שמרכז המורים נקט: "חטא גדול הננו חוטאים בזה שהננו מחדדים את היחסים בין ח' עזרא ובין מוסדי החנוך בארץ ללא צורך ובלי שום תועלת [יאמרו עלינו] שאין אנו חפצים כי אם מלחמה בשביל מלחמה [...] והיינו לצחוק לכל אנשי הארץ והבאנו רעה רבה על כל דבר החנוך העברי בא"י" (אח"י, 9.2/19).